

Smjelije realizirati pomorsku orijentaciju

Bilo bi posve suvišno danas dokazivati kako su velike prednosti što ih more pruža za privredni razvoj zemalja koje su smještene uz more i za svjetsku privredu uopće. Te su prednosti poodavna uočene i gotovo spontano pokazale svoju vrijednost. Uostalom, prve nama poznate civilizacije nastale su i razvile se upravo na morskoj obali. Važnost mora i njegove prednosti znali su cijeniti i naši predavni preci o čemu svjedoči poznata činjenica da su Hrvati nedugo nakon svog dolaska u novu postojbinu i spuštanja na morsku obalu postali priznata pomorska snaga. Stoljećima su se uporno morali boriti da bi tu obalu sačuvali, jer su njenu vrijednost uočavali naši susjedi na obali i u zaleđu, pa nisu štedili truda da bi je se domogli. S podjednakom upornošću na tu su obalu nasrtali i Bizant i Mlečani i Franci i Austrija i Mađarska i Italija...

S promjenjivom srećom opirali smo se tim nastojanjima, gubili dijelove obale i opet ih zadobivali, ali pomorska orijentacija i tradicija našeg čovjeka na toj obali kroz sva ta duga stoljeća nikad nije bila uništena. A Dubrovnik, koji je najduže održao kontinuitet relativno slobodnog života na morskoj obali, svojim grandioznim uspjesima i afirmacijom u svjetskim razmjerima najpotpunije je u našim krajevima pokazao što sve može more pružiti za ekonomski i kulturni prevrat društva, ali jednako tako i sposobnost i umješnost našeg čovjeka da se mogućnosti mora do kraja iskoriste i valoriziraju.

Međutim, kada smo nanovo došli u posjed cijele, ili najvećeg dijela te naše obale (1918 i 1945. god.) kao da se taj stari, stoljećima gajen smisao za more izgubio. U svakom slučaju u tim novim uvjetima nije našao puta do afirmacije. U zamršenom spletu odnosa snaga i orijentacije u sklopu stare Jugoslavije, more kao slobodan put i pluća zemlje nije našlo svoje pravo mjesto u ekonomici, a sa neznatnim razlikama takav odnos prema moru produžen je gotovo sve do naših dana.

Tek od nedavno pomorska ili jadranska orijentacija spominju se češće na raznim stručnim i političkim skupovima, u različitim partijskim i državnim dokumentima. U praksi se ipak još malo od toga svega osjeća. Posljedice toga su krupne i dalekosežne i u pogledu razvoja obalnog pojasa i u pogledu razvoja cjelokupne nacionalne privrede.

Obalni pojas Hrvatske sa otocima i uopće jugoslavenski dio Jadranske obale očigledno ni izdaleka nije dosegao razinu u razvoju koju bi objektivno mogao doseći da se u razvojnoj politici zemlje potpunije valoriziralo more i prednosti otvorenih pomorskih putova. Kroz posljednjih pedeset godina, kad bi, s obzirom na pripajanje obale svom organskom ekonomskom zaleđu, trebalo očekivati puni prosperitet, došlo je realno gledajući do relativnog zastoja u razvoju tog područja. S izuzetkom turističke privrede, koja se posljednjih nekoliko godina nešto ubrzanije razvijala, na čitavoj obali nisu se razvili u cijelom tom relativno dugom razdoblju novi kapaciteti koji bi svjedočili o ozbiljnom sagledavanju prednosti mora i njihovom korištenju za nacionalnu ekonomiju. Nikle su istina tri nove luke. Ali to je posljednje što bi svjedočilo o pomorskoj orijentaciji zemlje, jer smo luka i prije imali dovoljno, a nove su nastale u čudnom spletu naših unutarnjih konstelacija, više kao izraz unutarnjih parcijalnih interesa i kao konkurencija postojećim, nego kao rezultat poimanja prednosti mora i svijesne orijentacije na njegovo korištenje. Tom izgradnjom lučka privreda nije ništa bitno dobila — niti je to uticalo na povećanje ukupnog prometa u našim lukama na Jadranu. Štoviše više starih i dobro uhodanih luka stagnira i postepeno propada.

Brodogradnja i pomorsko brodarstvo, s obzirom na stanje u kojem su nasljeđeni i kapacitet brodova dodjeljen Jugoslaviji 1918. godine, razvijali su se po dosta visokim stopama. No, unatoč tome nisu pratili tempo

razvoja tih djelatnosti u svjetskim razmjerima, niti su sačuvali mjesto što su ga ti kapaciteti na našem dijelu obale nekad u svijetu imali. Zaostajanje za svjetskim procesima nanovo je snažnije prisutno posljednjih godina tako da i u brodarstvu i brodogradnji danas više zaostajemo za tehnološkim napretkom nego što smo prije nekoliko godina zaostajali.

Povezanost obale sa zaleđem gotovo nije pretrpjela bitne promjene od vremena Austro-ugarske.

Razvoj industrijskih kapaciteta na bazi uvezenih kvalitetnih sirovina jeftinim pomorskim putovima za domaće potrebe i šire zaleđe, što je bitni sastavni dio pomorske orijentacije, još gotovo nije ni iniciran. S izuzetkom jedne rafinerije, takvog kapaciteta na obali naime uopće još nema, a i u razvojnim programima sadržane su zasad samo koksara i željezara. Uljučkani u kvazipatriotsko romantičarske priče o neizmjernim prirodnim bogatstvima zemlje, posebno velikim i bogatim nalazištima gotovo svih do sada poznatih rudača, još uvijek smo orijentirani na razvoj svih bazičnih industrijskih kapaciteta na domaćoj sirovini na kontinentalnom dijelu zemlje, iako je danas već svakom jasno da su mnoga od tih nalazišta ili po zalihama ili po kvaliteti vrlo skromna tako da se na tome ne može nazvijati rentabilna — u svjetskim razmjerima konkurentna proizvodnja. Pogodan geografski smještaj uz more i bogata pomorska tradicija omogućuju nam da taj prirodni hendikep lako prevladamo i uprkos tome, po uzoru na mnoge pomorske zemlje, zadovoljimo sve vlastite potrebe i postanemo snažni izvoznici fabrikata na toj osnovi. Ipak za takav razvoj nismo pokazali ni onoliko afiniteta i razumijevanja koliko ga već dugo imaju kontinentalne zemlje.

Ekonomski zdrava proizvodna orijentacija, u koju u našem slučaju neosporno spada pomorska orijentacija, uvijek prije ili kasnije nađe put do svoje realizacije. Zašto se to do sada u nas nije desilo da se objasniti snažnim prisustvom administrativno centralističkih elemenata u našem ekonomskom sistemu. U uvjetima administrativnog centralističkog sistema naime, ekonomska se logika od sebe ne može nametnuti, jer su mehanizmi kroz koje se normalno realizira u pravilu duboko potisnuti. Ako ta logika nije sagledana i u subjektivističkim proizvodnim odlukama respektirana, ostaju jedino umanjeni ekonomski efekti proizvodnih ulaganja, kao upozorenje da se ta logika nije pošivala. Mi smo taj slučaj imali u gotovo svim tezama poslijeratnog razvitka a osobito u vrijeme kad su administrativni elementi bili dominantniji.

Kad su u sistemu izvršene stanovite promjene i kad su ekonomske zakonitosti počele slobodnije djelovati pokazale su se od sebe i neke prednosti obale i mora, što se prije svega očitivalo u ubrzanijem razvoju turizma. No ni do sada sve te prednosti nisu mogle doći do izražaja ni u turizmu, a pogotovo u drugim djelatnostima. Jer su i nadalje u sistemu zadržani instrumenti negativnog subjektivističkog utjecaja koji ne potiče, nego koči realizaciju pomorske orijentacije. Posve spontanog vrijednog razvoja koji bi se odvijao po svojoj logici, mimo svijesnog utjecaja više, dakako, u suvremenog svijetu nema niti može biti. Društveno usmjeravanje spontanog procesa dat će, međutim, prave rezultate samo onda ako se temelji na znanstvenom sagledavanju sveukupnih razvojnih mogućnosti zemlje, ako se respektiraju ekonomske zakonitosti i ako je sračunato na posticanje onih procesa koji vode optimalnom korištenju svih komparativnih prednosti i uspostavljanju racionalne strukture privrede. Pri tom prednosti mora nije moguće zanemariti. U nas se ta ipak konstantno zanemaruje.

Privredne djelatnosti što se oslanjaju na prednosti obale i mora kao prostranog svjetskog puta što spaja zemlje i narode pretežno se zasnivaju na međunarodnoj razmjerni i usmjerene su na svjetsko tržište. Upravo zbog toga te su djelatnosti, međutim, osobito osjetljive na one

elemente u privrednom sistemu i tekućoj ekonomskoj politici kojima se reguliraju ekonomski odnosi sa inozemstvom. A ti su odnosi u nas još i danas najneadekvatnije riješeni i najviše su opterećeni primjesama administrativnog sistema. Pored nerazumno velikog opterećenja privrede i administrativnog koncentriranja viška rada, što jednako pogađa cijelu privredu i onemogućava joj da postane temeljni nosioc procesa društvene reprodukcije — devizni sistem i vanjsko trgovinski režim dodatno opterećuju i sputavaju izvoznu privredu. Ti su odnosi u sistemu postavljeni tako da odgovaraju onoj privredi koja svoju proizvodnju zasniva na uvoznom repromaterijalu i opremi, a proizvode plasira na unutrašnjem tržištu i nadalje, vanjskotrgovinskim organizacijama, reeksporterima i krupnim koncentracijama finansijskog kapitala uopće. Nasuprot tome izvoznu privredu stavlja u poziciju da gotovo sama snosi sve posljedice sudara sa svojim krupnim konkurentima na svjetskom tržištu dok devize i ostale prednosti iz tog poslovanja koristi globalna zajednica i različiti finansijeri. Samo kroz devizni režim uslijed nerealnog kursa dolara, prelijevaju se permanentno iz izvoznih radnih organizacija visoki iznosi dinarskog dohotka (ponekad jednaki iznosu dohotka što se u ovim uvjetima formira u poduzeću) a ni u pogledu kreditiranja ta privreda nije u jednakim uvjetima sa svojim vanjskim partnerima. Uvjetovanje davanja dinarskih kredita deviznom otplatom turističke radne organizacije na pr. stavljaju se u položaj da unatoč privredno povoljnim kreditnim uvjetima (rokovi otplate i kamata) redovno plaćaju vrlo visoku cijenu kapitala (i do 30% godišnje) i da postaju sve ovisniji u poslovanju (pa i šire) o svojim moćnim kreditorima, što deformira društvene odnose i ima veoma štetne političke posljedice.

Vanjskotrgovinski i devizni propisi zajedno s kreditnim uvjetima — jednako tako u nepovoljan položaj stavljaju — brodare i brodograditelje. Pošto domaća brodogradilišta, kako je poznato, ne mogu kreditirati domaće brodare (zahvaljujući fondu za kreditiranje izvoza opreme i brodova do sada su mogli kreditirati vanjske poručioce) domaći su brodari bili upućeni isključivo na vanjska brodogradilišta koja su ih bila spremna kreditirati. (Uz sadašnje opterećenje društvenim davanjima plaćanje u gotovu je isključeno, a i inače se ne prakticira). Devizni propisi odnosno interna tumačenja tih propisa, sve su do nedavno, opet, onemogućavali korištenje te jedine mogućnosti. Kako su u međuvremenu, zbog konjunkturalne, kapaciteti brodogradilišta rasprostrani do uključivo 1973. — svim su tim naši brodari objektivno dovedeni u situaciju da prihvaćeni petogodišnji program izgradnje flote do 1975. ni u kojem slučaju ne može realizirati.

Ukidanjem fondova za kreditiranje izvoza opreme i brodova, a bez istovremenog rješavanja pitanja kreditiranja na drugim osnovama i rastećenja tih radnih organizacija, i brodogradilišta će zapasti u tešku situaciju u pogledu plasmana čim popusti sadašnja konjunktura. Uostalom, i brodogradnja i brodarstvo uspijevaju prebroditi teškoće u poslovanju zahvaljujući upravo toj konjunkturi što na svjetskom tržištu broskog prostora vlada posljednjih godina. Ali već i u takvim uvjetima kad se vozarine održavaju visoko, i kad je potražnja za brodovima velika — neujednačeni uvjeti u poslovanju naših i stranih kompanija već se oštro javljaju. Zasad prije svega kroz veliku fluktuaciju mornara i kvalificiranih radnika svih bitnih struka u brodogradnji.

Izgradnja industrijskih kapaciteta u nas od početka u najvećoj mjeri podlijevala je administrativnim odlukama, barem kad se radilo o velikim kapacitetima na novim lokacijama, pa je bilo nemoguće da lokacije na obali pokažu svoje prednosti. No, i sada kad su radne organizacije u većoj mjeri investitori, raniji raspored kapaciteta prejudiciraju odluke u pogledu lokacije novih objekata. Osim toga sveukupni uvjeti, a propisi koji reguliraju odnose s inozemstvom napose, ozbiljno otežavaju realizaciju i onih programa koji bi nastali na obali, jer ne dopuštaju da se oni realiziraju kroz zdrave poslovne aranžmane s partnerima u inozemstvu. Sve je to, dakle, uzrokovalo da se »pomorska orijentacija« nije potpunije realizirala i u praksi pokazala svoje prednosti. Jednako tako u tome treba vidjeti uzroke što na toj osnovi razvoj obale nije bio mnogo dinamičniji.

Neadekvatan odnos prema moru i neiskorištavanje njegovih prednosti negativno se reflektira i na cjelokupnu nacionalnu privredu. Ne želim naravno tvrditi da su sve teškoće s kojima se godinama sukobljava naša privreda rezultat kranje nemarnog odnosa prema moru i kad je riječ o sistemu i u konkurentnim proizvodno-investicionim odlukama. Međutim, da bi sve teškoće bile neuporedivo manje, ako ne i sasvim uklonjene, da su se sistematski valorizirale prednosti mora, može se s punom sigurnošću tvrditi. Najprije snažan razvoj pojedinih grana i oblasti privrede u kojima zemlja ima najveće komparativne prednosti, u ovom slučaju, turizam, brodarstvo, brodogradnja, lučka privreda, te odgovarajući industrijsko prerađivački kapaciteti, sasvim je prirodno snažan doprinos ukupnoj ekonomici zemlje, neovisno od toga što su lokacije tih kapaciteta vezuju za obalu. Ako se, k tome, ima u vidu da privreda što izrasta na pomorskoj orijentaciji vezuje na sebe cijele komplekse druge privrede i to pretežno kontinentalne tako što izravno zapošljava njene kapacitete i stvara nova povoljnija tržišta ili joj osigurava jeftinije i kvalitetnije sirovine i fabrikate, onda pozitivni efekti ove orijentacije na ukupnu privredu postaju još očigledniji.

No, u tome se ne iscrpljuju sve prednosti pomorske orijentacije za jačanje i ozdravljenje Hrvatske i Jugoslavenske ekonomike. Naime, poznato je da je ishodište najkrupnijih teškoća naše privrede, zbog kojih se 1964. godine išlo u reformu, a sada se pripremaju takozvani programi stabilizacije, — prije svega u neadekvatnoj strukturi naše privrede, njenoj zatvorenosti, autarhičnosti tj. u slaboj i nedovoljno kvalitetnoj uključenosti u međunarodnu podjelu rada i svjetsko tržište. Zato je, bez strukturalnih promjena putem ubrzanog razvoja grana i oblasti privrede s najvećim komparativnim prednostima, u kojima se po produktivnosti rada najviše približavamo svjetskom nivou, i na toj osnovi jačeg uključenja u međunarodnu razmjenu — iluzorno očekivati da ćemo dugoročno smanjiti deficit, odnosno izravnati platnu bilansu, stabilizirati unutrašnje tržište, postići konvertibilnost dinara — jednom riječi postići ciljeve koje smo proklamirali ulazeći u reformu i koje sada postavljamo pred program stabilizacije. Razvoj djelatnosti koje smo naveli u takozvanoj pomorskoj orijentaciji nedvojbeno bi osjetno pridonijelo takvim promjenama u strukturi. I u tome bi baš i bio najveći doprinos pomorske orijentacije cjelokupnoj nacionalnoj ekonomiji, a time i rastu sveukupnih životnih uvjeta našeg čovjeka.

Da bi se postigle neophodne promjene u strukturi privrede (što, kako smo vidjeli, automatski uključuje i realizaciju pomorske orijentacije), i tako ostvarili proklamirani ciljevi sveukupne naše politike, neophodno je da čitav sistem i tekuća ekonomska politika budu postavljani tako da radni čovjek tj. samoupravne asocijacije radnih ljudi, u mnogo većoj mjeri nego danas budu raspolagali viškom svoga rada, da budu temeljni nosioci proširene reprodukcije — te da ekonomske zakonitosti slobodnije djeluju i u društvenoj politici budu više respektirane. U skladu s tim bilo bi, dakle, nužno da se izvrši radikalno smanjenje obaveza koje društvo nameće privredi i da se otklone sve nelogične, neekonomske zapreke razvoju djelatnosti preko kojih se sa najmanje gubitaka možemo uključiti u svjetsko tržište. Štoviše, mjerama ekonomske politike, prije svega adekvatnijim reguliranjem ekonomskih odnosa sa inozemstvom, taj bi razvoj morali sistematski podsticati.

Promjene u sistemu koje su trebale dovesti do uspostavljanja tih novih odnosa i odgovarajućih stimulansa postavljene su kao zahtjev u okviru društveno ekonomske reforme. Iz razloga o kojima ćemo nešto reći kasnije, do sada postignuti rezultati, međutim očigledno nisu zadovoljavajući. O tome nedvosmisleno govore i ocjene o sadašnjoj ekonomskoj situaciji u zemlji što ih je savezna vlada dala u dokumentu »Osnovne ekonomske politike za 1971. godinu sa stabilizacionim programom«. »Globalne ocjene autonomnih trendova — stoji doslovno u citiranom dokumentu — pokazuju da je privredna ravnoteža duboko poremećena na najvažnijim točkama društvene reprodukcije. Privredne mjere koje sada djeluju u oblasti raspodjele, fiskalne politike, kreditno monetarne politike, u oblasti deviznog i vanjskotrgovinskog režima,

u oblasti tržišta i cijena i druge, ne mogu u većoj mjeri da budu brana koja će zaustaviti nepovoljne tokove. Ukoliko ceo privredni instrumentarij, koji predodređuje raspodelu i potrošnju i odgovarajuće ponašanje, funkcioniše na sadašnjim osnovama, mora ponovo i brzo po inerciji, da se reprodukuje nepovoljna situacija u privredi.*

Iz ove ocjene, koja se lako i bogato može dokumentirati, nedvosmisleno se nameće zaključak da smo u šestoj godini provođenja reforme, veoma daleko od ostvarenja postavljenih ciljeva. U suštini nismo suviše daleko od polaznih pozicija. To smo, dakako, znali i ranije ali sada i vlada to zvanično potvrđuje.

Kako se to moglo dogoditi? Odgovor na to u ovom trenutku neobično važno praktično pitanje je u tome da instrumenti ekonomskog sistema i mjere tekuće ekonomske politike nisu bile adekvatne postavljenim društvenim ciljevima. Korijenite promjene u sistemu koje su bile najavljene, nisu bile izvršene, nego neznatna i marginalna poboljšanja: umjesto radikalnog rasterećenja privrede, nakon osjetnijih zahvata prvih godina reforme, trend je krenuo u drugom pravcu, tako da su odnosi u raspodjeli nacionalnog dohotka dovedeni gotovo u pred-reformsko stanje, a kompleks ekonomskih odosa sa inozemstvom u biti je ostao nepromijenjen. Kada se sve sumira postaje očigledno da je težište bilo na administrativno restriktivnim mjerama koje su samo prolazno, dakle, prividno dale neke efekte u prvoj godini da bi tako prikriveni, ali nerazriješeni stvarni problemi nedugo zatim nanovo, još većom žestinom, iskočili na površinu.

Ovo svježe vlastito iskustvo po svemu sudeći ne koristimo dovoljno u projektiranju novih promjena u sistemu i u pripremi novog srednjoročnog plana. Po onome što se do sada moglo čuti a i po nekim donesenim odlukama prije bi se reklo da se nastavlja starom praksom.

Još u prvim raspravama o srednjoročnom planu i konkretnim sistemskim rješenjima, unatoč deklariranoj suglasnosti u bitnim ciljevima, nanovo je bila prisutna tendencija da se najprije, mimo bilansa privrede, utvrđuju obaveze koje bezuvjetno treba zajednički podmiriti (stare obaveze federacije, povećanje postotka izdvajanja u fond nerazvijenih, zahtjev za priznanje visoke procjene šteta od potresa u Bosanskoj krajini, veće potrebe Armije, povećani iznos za socijalno davanje na razini federacije, savezni fond za kreditiranje izvoza itd.). Uporedo su lansirane ocjene da je odnos u raspodjeli neto proizvoda od 70:30 u korist privrede objektivno nemoguće ostvariti i do 1975. godine. Od početka su pružani žestoki otpori svim prijedlozima za promjenu u deviznom i vanjskotrgovinskom sistemu, a u vanbudžetskoj bilanci, najprije su napadnute stavke iz kojih je bar na neki način stimulirana broderska i turistička privreda (beneficirane kamate, fond za kreditiranje izvoza opreme i brodova).

Do sada poznate i usvojene mjere iz stabilizacionog programa opet su pretežno administrativnog i restriktivnog karaktera, dok su izostale one koje bi vodile strukturalnim promjenama i rješavanju onih otvorenih problema na koje u istom tom dokumentu jasno ukazuje vlada. Tako parcijalno, neselektivno date, potpuno zaobilazeći ili — kako se obrazlaže — ostavljajući za neku kasniju fazu tako goruća pitanja kakva su na pr. devizni sistem i paritet dinara, te su mjere sasvim sigurno posve neefikasne.

Jedino logično objašnjenje za sve ove činjenice sastoji se u spoznaji da neki krupni realno postojeći parcijalni interesi na razini Federacije uspijevaju naći puta da se nametnu cjelokupnoj ekonomskoj politici, da nadvladaju opće interese i snažno suprotstave općepoklimanim i općeprihvaćenim ciljevima reforme.

Već od početka reforme zahtjevu za rasterećenje privrede i probojenje proširene reprodukcije na neposredne proizvođače suprotstavljen je zahtjev za potpunim izvršenjem svih ranije preuzetih obaveza Federacije (u punom iznosu i bez prolongiranja) što je, s obzirom na bilans privrede, nespojivo.

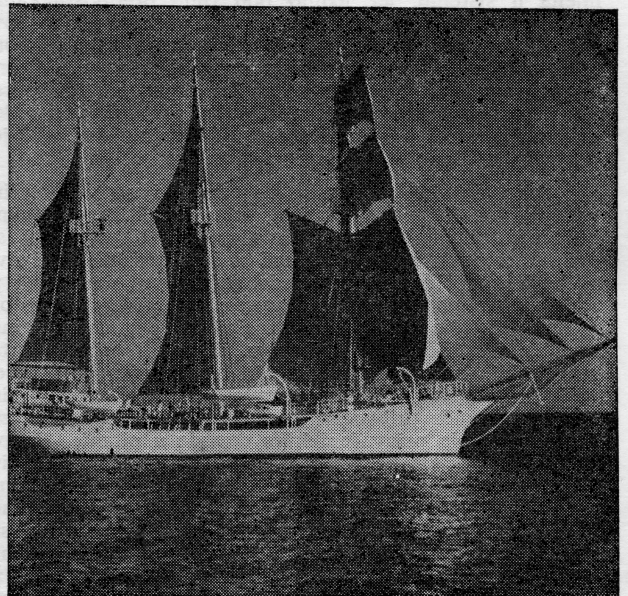
— Zahtjevu za potpunijim korištenjem komparativnih prednosti zemlje i na toj osnovi prestrukturiranje privrede — suprotstavljena je težnja da se dovrše svi započeti objekti i da se sačuva sve u nasljeđenoj strukturi neovisno da li udovoljava tom kriteriju, a to je također inkompatibilno, itd. itd.

U poznatom spletu naših unutarnjih odnosa došlo je tako do toga da je instrumentarij sistema i tekuća ekonomska politika podešavana tim parcijalnim, a ne bitnim, strateškim ciljevima reforme, pa se nastavilo s visokim centraliziranjem sredstava za podmirenje obaveza Federacije, a odnosi s inozemstvom (pogotovo devizni sistem i vanjskotrgovinski režim) postavljeni su tako da ne stimuliраju izvoznike nego štite autarhičnu privredu i uvoznike.

Zbog toga nije mogao biti ostvaren bitan preduvjet za ispunjenje ciljeva reforme — nije došlo do bitnijih promjena u strukturi privrede, a nije se mogao dugo održati ni interes za izvoz i u onom obimu u kojem sadašnja struktura to dopušta. Odatle su slijedile i ostale nepogode za reformu i njene ciljeve, koje su ranije globalno naznačene. U toj situaciji sasvim suprotno od naznačenog pravca razvoja, osamostaljeni, uglavnom administrativnim putem koncentriran finansijski kapital sada ima neobično povoljne uvjete za novu koncentraciju i tako još više osiromašuje privredu. Samim tim i samoupravni društveni odnosi sve više ostaju bez materijalne osnove i stagniraju.

Iz svega se jasno nameće zaključak da je ključ problema u sistemu i razini donošenja odluka, dakle, u političkom sistemu. Izlaz, prema tome, treba tražiti u uskoj povezanosti korijenitih promjena i u političkom i u privrednom sistemu. Te bi promjene, što su već najavljene i što upravo predstoje, trebale doista dovesti do uspostavljanja takvih odnosa u kojima će samoupravna privreda, komuna i republika, samostalno, u skladu s vlastitim interesima, ali i vlastitim snagama — koristeći sveukupne raspoložive resurse — razvijati svoju ekonomiju u okviru jedinstvenih osnova jugoslavenskog privrednog sistema. To naravno uključuje zajedničku brigu o bržem razvoju nedovoljno razvijenih republika i pokrajina.

U tom smislu je neophodno maksimalno decentralizirati funkcije Federacije u privredi i radikalno smanjiti njena ovlaštenja u toj oblasti; dokinuti svaku koncentraciju sredstava na razini Federacije za intervenciju u privredi, a i ostale zajedničke potrebe treba jasno dimenzionirati i utvrditi fiksne obaveze svake republike. Uz to

Školski brod »Jadran«

* SIV: »Osnove ekonomske politike za 1971. god. sa stabilizacionim programom«. Beograd 5 XI 1970. god.

treba izgraditi takav mehanizam u Federaciji koji će garantirati da će i u funkcijama što će ih zadržati Federacija biti ostvarivana puna ravnopravnost republika, da će se na toj osnovi vršiti utvrđivanje globalnih, zajedničkih, interesa i sprječiti nametanje parcijalnih interesa kao općih — majorizacijom i drugim vidovima političke kombinatorike.

Drugim riječima, polazeći od temeljne uloge i prava proizvođača u našem društvu te suverenosti i državnosti republika, u Federaciji bi trebale ostati isključivo one funkcije koje su izraz zajedničkih interesa svih republika i koje oni odgovorno prenesu na njene organe. U skladu s tim, sredstva Federacije, s izuzetkom fonda za razvoj nedovoljno razvijenih republika i pokrajina, svodila bi se isključivo na budžet koji bi se alimentirao iz uplata republika (na pr. u srazmjeru s udjelom u društvenom proizvodu Jugoslavije), a služio bi samo za financiranje izričitih funkcija Federacije. To znači da bi budžet prestao biti instrument bilo kakvog prelijevanja, a jednako tako da bi u cjelosti prestala postojati tzv. vanbudžetska bilansa prenošenjem svih obaveza i zaduženja na krajnje korisnike, odnosno republike. Tako radikalno rješene lišilo bi, dakako, i privredu što čini sadržinu pomorske orijentacije stanovitih beneficija koje danas uživa iz saveznih izvora (poreske olakšice, beneficirane kamate, fond za kreditiranje izvoza brodova). Iako su ti i slični instrumenti stimuliranja izvozne privrede, kojima se kompenziraju gubici na svjetskom tržištu uslijed niže produktivnosti rada nacionalne privrede, odnosno stimulira ujednačavanje uvjeta poslovanja i nivoa nacionalne i svjetske produktivnosti, uobičajeni u svijetu i ne spadaju u arsenal mjera državnog socijalizma, ne bi trebalo insistirati da i dalje ostanu u nepromijenjenom obliku na razini Federacije, jer bi to moglo poslužiti kao izgovor da se na toj razini zadrže i druge obaveze. Odričući se tih ekonomski logičnih obaveza zajednice prema izvoznj privredi (jer te izdatke zajednica kompenzira kroz multiplikativne efekte ove privrede na nacionalnu ekonomiju i povoljan utjecaj na platnu bilansu) moramo, međutim, insistirati na rigoroznom provođenju stava da se vanbudžetska bilansa potpuno eliminiira, a budžet oslobodi svih vidova intervencije. Neodvojivo od toga postavlja se, dakako, radikalno rasterećenje privrede, cjelovito razrješavanje kompleksa državnog kapitala i drugih sličnih koncentracija (banke, reeksporteri, poštanska štednja i sl.) i uspostavljanje takvog vanjskotrgovinskog i deviznog sistema kojim bi se oživotvorio princip da su devizna sredstva neotuđiv dio dohotka onih koji su ih ostvarili te omogućilo ostvarenje ekonomski logičnih programa kroz partnerstva s inozemstvom.

Ove su mjere nerazdvojne od ostalih najavljenih promjena u sistemu, jer jedino pod tim pretpostavkama može privreda, napose izvozna, na samoupravnoj osnovi stvoriti fondove za svoj razvoj i ekspanziju na svjetskom tržištu. Upravo zato najavljene promjene mogu biti prihvaćene samo u paketu, a nikako u »fazama«. To je, kako je ranije rečeno, presudno i za sudbinu pomorske orijentacije, pa i otud naš interes da najavljene promjene budu izvršene kompleksno i temeljito.

Valja, dakako, računati s tim da će i u predstojećim promjenama kako ekonomskog tako i političkog sistema biti prisutni različiti parcijalni interesi. U stvari oni su već na stanovit način uobičajeni u šest republičkih i dva pokrajinska prijedloga za predstojeće promjene. Bitno je sada da se postigne usaglašavanje na principijelnim osnovama, i tako izbjegne neprincipijelno pogađanje i mehaničko ujednačavanje prijedloga ili pak forsiranje interesa jednih na račun drugih. Na bitnim pitanjima našeg daljnjeg razvitka, koja se upravo sada rješavaju, držim da nije moguće prihvaćati kompromise niti tolerirati zaobilazanje koja prihvaćeni kurs dovode u pitanje. Na pr. u alternativni: ostvarenje zaključaka o rasterećenju privrede, prenošenju proširene reprodukcije na samoupravne asocijacije proizvođača, jačanje materijalne osnove samoupravljanja itd. — jednom riječju, ostvarenje kursa samoupravnog razvoja Jugoslavije, kao zajednice suverenih i ravnopravnih naroda, ili izvršenje predhodnih obaveza Federacije, dakle, završavanje konkretnih objekata iz administrativno-centraliziranih zajedničkih sredstava — od-

govor nedvosmisleno mora biti u prilog prvog. No, ako na tim temeljnim pitanjima nije moguće u redovnom mehanizmu postići principijelne dogovore, izlaz bi bio u tome da se konkretne diskusije zaustave i sve vrati na politički nivo u najodgovornije političke forume. U svemu tome osobito je značajno da se uloga i položaj Federacije postavi u skladu s davno utvrđenom ulogom samoupravnih asocijacija radnih ljudi i novim pogledima na mjesto i ulogu nacija i republika. Bilo bi neprocjenjivo štetno, ako bi na pr. unatoč načelnog sporazuma u tom pogledu, pod firmom mjera za očuvanje jedinstva ekonomskog sistema i jedinstvenog tržišta, federacija zadržala ingerencije kojima bi se ta politika dovela u pitanje, jer bi time svi odnosi u biti ostali nepromjenjeni što bi za više godina bilo ishodište novih krupnih nesporazuma. U tom bi slučaju i pomorska orijentacija ostala samo jedna dobra, ali neostvariva želja.

* * *
* * *

Put do realizacije pomorske orijentacije u našim je uvjetima svakako još dug i trnovit. No, kako će se uspješno i kako brzo taj proces razvijati mnogo zavisi i od nas koji živimo na obali. Po prirodni stvari mi bi ipak trebali najjasnije sagledati prednosti što ih donosi pomorska orijentacija, ali i puteve do njene realizacije. Na nama je, uostalom, da argumente u prilog takve orijentacije učinimo pristupačnim i prihvatljivim i onima koji objektivno također u tome imaju interesa, ali ih posrednije realiziraju pa ih teže i sagledavaju. U svakom slučaju neodrživo je pasivno držanje ljudi na obali ili samo verbalno zalaganje ili postavljanje zahtjeva u smislu realizacije programa što stoje na toj orijentaciji. Tu je, prije svega, potrebno jasno definirati i razraditi koncepciju razvoja svih djelatnosti koje se zasnivaju na prednostima mora, zatim tome prilagoditi organizaciju, pripremiti kadrove . . . Jednako tako ne bi smjeli pasivno čekati na sistemsku rješenja koja bi pogodovala takvom kursu razvoja tj. koja bi uklonila postojeće nelogične i neekonomske zapreke takvom razvoju ili samo kritizirati postojeća rješenja. Morali bi okupiti kadrove koji imaju afinitet i potrebno iskustvo, osposobiti određene institucije, objediniti snage u privredi, te sami predlagati i razvojne programe i sistemsku rješenja. Na tom složenom, al grandioznom poslu morala bi se ujediniti cijela obala: Dalmatinska i Istarsko-riječka regija, Slovenačko i Crnogorsko primorje. Rivaliteti među jadranskim centrima i nesporazumi oko nekoliko konkretnih programa ustvari su nepotrebni, ali neobično štetni, jer umanjuju šanse da se ta orijentacija brže afirmira i potpunije realizira. Objektivno gledajući da bi pomorska orijentacija Hrvatske i Jugoslavije postala realnost treba ostvariti toliko programa da bi bilo u njima mjesta za ambicije i realne potrebe svih centara na našoj obali. Prije bi se moglo postaviti pitanje da li sve to postojeći centri mogu ponijeti. Današnji nesporazumi su najviše izraz stanovite naše inertnosti i nemaštovitosti u sagledavanju mogućnosti što ih more pruža za privredni razvoj i pogotovo nedostatka razrađenih programa.

Sve nas, dakle, upućuje na međusobnu suradnju i zajednički rad na kreaciji jadranske orijentacije i odgovarajuće ekonomske politike. Ako se ne organiziramo tako da sami poneseemo glavninu posla, nitko nam to drugi neće moći uspješno obaviti. Pa i onda treba računati s nerazumijevanjima i sa otporima. Nelogično bi svakako bilo čekati da u centrima u unutrašnjosti sazrije i na obalu stigne gotova koncepcija i politika potpune valorizacije mora i obale. Najprije na obali tu koncepciju treba jasno definirati, razraditi programe i smjeliije ponijeti akciju za kompleksnu realizaciju.